

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-16
УДК 271.222:929(477)"19/20"

ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ ПІД МАГІЄЮ ЦЕРКОВНИХ ЮРИСДИКЦІЙ

В. Д. Бондаренко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Найбільш гострою проблемою сучасного релігійного життя в Україні є довготривалий міжправославний конфлікт, що обумовлює одночасну діяльність кількох православних юрисдикцій, основними серед яких є Православна Церква України та Українська Православна Церква. Об'єднання цих церков і складає собою актуальність даного дослідження.

Постановка проблеми. Проведення у 2018 році Об'єднавчого собору насправді призвело лише до часткового об'єднання ПЦУ та УПЦ. Без розв'язання питання щодо об'єднання цих двох церков внутрішньоправославні проблеми в Україні не можуть бути вирішеними. Зняття існуючих тут протиріч вимагають знаходження прийнятної форми продовження об'єднавчого процесу в українському православ'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з гостротою теми відновлення єдності православних в Україні вітчизняні та закордонні дослідники вдаються до аналізу ситуації в Україні та моделюють шляхи пошуку залагодження існуючих тут міжправославних протиріч.

Постановка завдання. Запропонувати шляхи розв'язання міжправославного конфлікту в Україні через пошук об'єднання усіх православних юрисдикцій, що діють у нашій країні, розпочавши із об'єднання найбільших серед них ПЦУ та УПЦ, на основі уже наданого Томосу про автокефалію православних в Україні.

Виклад основного матеріалу. Автор пропонує конкретну модель об'єднання православних в Україні, яка базувалась би не на надуманих оцінках діяльності існуючих православних церков, а на тверезому розрахунку, що в результаті привів би до розв'язання міжправославних протиріч та утворення єдиної православної церкви в Україні.

Висновки. В Україні необхідно довести до завершення об'єднання православних юрисдикцій в єдину церкву, знайшовши для цього взаємоприйнятний з точки зору церковних канонів спосіб їхнього об'єднання.

Ключові слова: УПЦ КП та УАПЦ як патріотичні церкви; УПЦ як прибічниця "руського мира"; поява Православної Церкви України; трансформація позиції УПЦ; Об'єднавчий собор 15 грудня 2018 р.; українці та магія юрисдикцій.

THE STATE AND SOCIETY IN UKRAINE UNDER THE MAGIC OF CHURCH JURISDICTIONS

Viktor Bondarenko

Abstract.

Relevance of the research. The most acute problem of contemporary religious life in Ukraine is the long-standing inter-Orthodox conflict, which has resulted in the simultaneous activity of several Orthodox jurisdictions, the main ones being the Orthodox Church of Ukraine and the Ukrainian Orthodox Church. The unification of these churches constitutes the relevance of this study.

Problem statement. The Unification Council held in 2018 in fact led only to a partial unification of these two churches. Without resolving this issue, internal Orthodox problems in

Ukraine cannot be settled. Overcoming the existing contradictions requires finding an acceptable form for continuing the unification process within Ukrainian Orthodoxy.

Analysis of recent research and publications. *Given the acute nature of the issue of restoring Orthodox unity in Ukraine, both domestic and foreign researchers analyze the situation in Ukraine and model possible ways to resolve the existing inter-Orthodox contradictions.*

Research task. *To propose ways of resolving the inter-Orthodox conflict in Ukraine through seeking the unification of all Orthodox jurisdictions operating in the country, beginning with the unification of the largest among them—the Orthodox Church of Ukraine (OCU) and the Ukrainian Orthodox Church (UOC)—on the basis of the already granted Tomos of autocephaly of Orthodoxy in Ukraine.*

Main material presentation. *The author proposes a concrete model for the unification of Orthodoxy in Ukraine, based not on speculative assessments of the activities of existing Orthodox churches, but on a sober calculation that would ultimately lead to the resolution of inter-Orthodox contradictions and the formation of a single Orthodox Church in Ukraine.*

Conclusions. *In Ukraine, it is necessary to bring the unification of Orthodox jurisdictions into a single church to completion by finding a mutually acceptable, canonically sound way to achieve their unification.*

Key words: *UOC-KP and UAOC as patriotic churches; the UOC as a supporter of the “Russian world”; the emergence of the Orthodox Church of Ukraine; transformation of the position of the UOC; the Unification Council of 15 December 2018; Ukrainians and the magic of jurisdiction.*

Актуальність теми дослідження. В Україні нині продовжує діяти кілька православних церков. Ненормальність такої ситуації є очевидною. Вона стала не лише наслідком зусиль Московської патріархії, впродовж десятиліть спрямованих на організаційне роздроблення українського православ'я, але й результатом схильності українців до зачарування юрисдикційною приналежністю частини православних до московської патріархії чи до національно-патріотичних сил. Грішили і грішать цим у різні часи і державні структури України. Це проявлялося і на індивідуальному рівні. Лише окремі очільники церкви могли тверезо окреслити зміни в церкві, що невідворотно наступали.

Сьогодні нерідко можна зустріти в обігу наукові тексти в яких небезпідставно стверджується, що свого часу, маючи надію на обрання патріархом Московським і всієї Русі митрополит Київський Філарет Денисенко виступав запеклим критиком автокефалії православних в Україні [1].

Однак згодом він очолив рух за автокефалію православних українців, провівши відповідний Помісний Собор Української Православної Церкви 1-3 листопада 1991 р., який поклав початок боротьбі за автокефалію та зробив митрополита Філарета об'єктом критики і нападок з боку Московської патріархії, що завершилися спробою анафемствування цього видатного церковного діяча сучасності [2].

Такі констатації не можуть складати сутність оцінок церковних лідерів, адже основне в діяльності митрополита Філарета полягало не в бажанні зайняти місце Московського патріарха, а в його боротьбі за автокефалію православних в Україні. Ми не беремося оцінювати швидкі трансформації у ставленні митрополита Філарета до питання автокефалії православних в Україні, лише зазначимо, що вони віддзеркалювали та сприяли пробудженню патріотичних настроїв у православному середовищі України, тим більше, що Україна на той час уже мала політичну незалежність, утверджену 24 серпня 1991 року.

Результатом цих зусиль стало отримання Православною Церквою України у січні 2019 року Томосу про автокефалію православних в Україні. І тут слід визнати, що це досягнення стало результатом вияву волі православних в Україні, що входили до УПЦ КП та УАПЦ за підтримки двох єпископів УПЦ, що залишалася в єдності з Московським патріархатом.

Ненормальність ситуації в українському православ'ї, що створилася у зв'язку з недоліками організації та проведення Об'єднавчого собору 2018 року, добре і все сильніше усвідомлюються Вселенською патріархією, про що свідчить, зокрема, заклик патріарха Варфоломія до митрополита Епіфанія щодо необхідності пошуку шляхів наближення до

співєпископів в Україні через діалог і пошук спільних точок до єдності, що прозвучав 6 січня 2026 року на їхньому спільному богослужінні на Фанарі.

Постановка проблеми. Більшість українського суспільства схильна вважати, що юрисдикційна приналежність до національно орієнтованих церков є гарантією їхньої чистоти та відданості своєму народові та ідеалам українства. Це, за виразом архімандрита Кирила Говоруна і являє собою “магію юрисдикцій”. Хоча цілком зрозуміло, що як в ПЦУ, так і в УПЦ є різні люди і між ними не існує чіткого вододілу. Існуючі ж радикальні оцінки двох церков несуть у собі недоліки суспільної психології, що не завжди враховує особливості функціонування таких складних організмів як церкви та не завжди помічає той факт, що вони постійно еволюціонують і змінюються у своєму ставленні до цінностей, які сповідує наш народ.

Саме тому ми часто бачимо однакові недоліки в діяльності представників УПЦ та ПЦУ, за виключенням випадків колабораціонізму представників УПЦ з окупантами, відданості ідеям “руського мира”, часткового обстоювання організаційного єднання з Російською православною церквою і т. ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість авторів, які вивчають дану тематику, тією чи іншою мірою підкреслюють зазначені особливості функціонування православного релігійного середовища (І. Богачевська, Кирило Говорун – архімандрит, А. Колодний, С. Плохій, О. Саган, Є. Харьковщенко, Л. Филипович, Ю. Чорноморець та інші).

Автор ставить перед собою мету переконати українське суспільство в тому, що зміна юрисдикційної приналежності того чи іншого віруючого, громади, єпархії чи цілої церкви не є гарантією негайної зміни ними суспільних пріоритетів та обстоювання цінностей власної нації. Перехід на патріотичні позиції – це процес, що вимагає часу. Утвердженню цих позицій буде сприяти організаційне об’єднання двох українських церков – ПЦУ та УПЦ.

При цьому застосовано теоретичний аналіз, компоративний метод та метод включеного вивчення проблеми в середовищі вірян, священства та єпископату обох церков, а також друкованих праць представників експертного середовища та церковних авторів, які представляють обидві церкви.

Постановка завдання. Метою статті є пошук шляхів об’єднання православних юрисдикцій, що діють в Україні в єдину помісну православну церкву. Це завдання поволі починає усвідомлюватися ПЦУ, УПЦ та Вселенською патріархією. Меншою мірою – Українською державою. Відкрито цьому протистойть лише Російська православна церква, яка ніколи не підтримувала і не буде підтримувати автокефалію православних в Україні.

Основні результати дослідження. Кафедра культурології, богослов’я та релігієзнавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова упродовж трьох років виконувала наукову тему, пов’язану з розв’язанням міжправославних протиріч в Україні як проблеми національної безпеки. Питання міжправославного протистояння в Україні уже близько сорока років складають собою основну проблему релігійного життя в нашій країні. При цьому стає все більш очевидним, що в українському суспільстві утверджується тренд на загострення протистояння між Православною Церквою України, яка отримала в 2019 р. Томос про автокефалію з рук Вселенського патріарха Варфоломія та Українською Православною Церквою, що знаходиться у канонічному підпорядкуванні Російської православної церкви – союзниці путінського режиму, який веде війну проти України, довівши цю неспровоковану агресію до екзистенційного рівня та бажаючи знищити Україну як державу, позбавивши її суверенітету та територіальної цілісності.

Результатом проведеного вивчення цієї проблеми стало розуміння того, що люба з названих церков є складним механізмом, всередині якого побутують різні переконання та бачення майбутнього. Навіть в Росії, при тотальному викоріненні різноманіття думок та підходів до оцінки т. з. СВО, ролі церкви у війні, характеру підтримки імперіалістичної політики правлячого режиму і т. ін. не вдається добитися одноманітно-позитивного підходу до путінізму. Частина інтелектуального священства, жертвуючи роботою що, дає засоби для існування та положенням у суспільстві, покидає РПЦ та іде у підпорядкування Вселенського патріарха (архімандрит Кирило Говорун, протоієрей О. Умінський, диякон А. Кураєв та інші), тим самим протестуючи проти політики нинішнього очільника РПЦ патріарха Кирила Гундяєва, що зводиться до підтримки окупації України та пропаганди т.з. “руського мира”.

Слід зауважити, що в часи правління Україною президента-втікача В. Януковича, в УПЦ Московського патріархату активно нав'язувалися подібні ідеї. Тому з приходом у 2022 році російських окупаційних військ в Україні фіксувалося чимало виявів колобораціонізму священства УПЦ з окупантами, проповіді щодо підтримки т. з. “триєдиної Руси”, пошанування ними як великомученика останнього російського імператора та його сім'ї і т. д.

Однак ситуація в обох православних церквах поволі змінювалася і сьогодні, після семи років, що пройшли з часу отримання ПЦУ Томосу про автокефалію, в УПЦ все більшою мірою приходить усвідомлення невизначеності свого канонічного статусу, що межує з церковним розколом. Глибину прірви, в яку втратила Українська Православна Церква у зв'язку з намаганням утримати свої зв'язки з Московською патріархією уже усвідомили не лише парафіяльне духовенство але і єпископи. Вже у 2022 р. вони провели Собор на якому прибрали із своїх статутних документів згадки про підпорядкування Москві, а священники обох церков утворили т. з. “Софійське братство”, члени якого, як стало відомо, не лише спілкуються одне з одним, а навіть співслужать. З нашої точки зору це свідчить, у першу чергу, про поступальну українізацію УПЦ та її зближення з ПЦУ. Продовження цього процесу приведе до того, що ці церкви колись об'єднаються і в Україні буде єдина помісна Православна Церква з патріаршим статусом.

Спроможність двох українських церков у справі об'єднання суттєво посиляться в разі якщо українське громадянське суспільство, ЗМІ та державні органи, відповідальні за реалізацію державної політики в галузі церковного життя, перестануть педалювати тему протистояння між цими церквами, а вестимуть справу до замирення у відносинах між ними, виходячи із української природи обох церков.

Для досягнення цієї мети українцям слід позбутися зачарованості “магією юрисдикцій”, тобто визнати українську природу ПЦУ та УПЦ, або ж простіше кажучи відмовитися від підходів, що тягнуть за собою поділ православних українців на своїх і чужих.

Вивчення показало, що в обох церквах ще вистачає негативу. Природно, що в ПЦУ, яка понад тридцять років прожила в умовах канонічного невизнання, нині проявляється “синдром переможця”. Подекуди навіть звучать вимоги щоб тепер УПЦ протримати тридцять років на маргінесі. Така позиція видається нам не просто негідною розумних та віруючих людей, але й шкідливою по відношенню вибудовування перспективи духовно-релігійного життя в Україні.

Досліджуючи цю тематику ми не знайшли проявів сепаратизму та колобораціонізму в середовищі ПЦУ. Однак, при цьому, тут як і в УПЦ є частина священників-неповертантів, які з дозволу держави виїздили за межі України і несанкціоновано лишилися там. Або, скажімо, єпископ ПЦУ – керуючий Ужгородсько-Хустською єпархією Кирило Михайлюк фігурує у матеріалах кримінального провадження СБУ про видачу фіктивних посвідчень священників для ухилення від мобілізації. У зв'язку з цим Священний Синод ПЦУ 13 листопада минулого року відсторонив його від керівництва єпархією на період розслідування висунутих проти нього звинувачень.

Священство ПЦУ, як відомо, гаряче підтримало ідею бронювання від служби в ЗСУ, тоді коли країна потребує виконання представниками церкви альтернативної (невійськової) служби, не пов'язаної із застосуванням зброї. Нам видається, що таке намагання убезпечитися від оборони країни входить у протиріччя з тезою про те, що Церква завжди була і є із своїм народом. Згадаймо хоча б роки німецько-радянської війни 1941-1945 рр. Тоді гонима радянською владою церква вже 22 червня 1941 року устами свого очільника митрополита Сергія Страгородського (майбутнього патріарха РПЦ) звернулася до своїх вірних з посланням про необхідність захищати Батьківщину і бити фашистських окупантів [3].

Така позиція церкви, крім усього іншого, може негативно позначитися на її іміджі та приведе до втрати довір'я з боку людей. Адже лише незначна кількість священників ПЦУ виконують роль капеланів в ЗСУ, тоді коли священство УПЦ законодавчо позбавлене такої можливості. Владі слід було б утворити при Державній службі з етнополітики та свободи совісті спеціальну комісію, де можна було б екзамінувати священників УПЦ на предмет їхнього залучення до капеланської служби. Незалежно від того, будуть вжиті відповідні кроки чи не будуть, громадяни України починають розуміти, що юрисдикційна приналежність тієї чи іншої громади до однієї з двох церков не є гарантією їхньої

патріотичності. Розуміння цього потроху нівелює зачарованість українців тією чи іншою юрисдикцією.

Очевидно, що шлях глибокої українізації православної церкви є більш тривалим і вимагає об'єднання обох церков. Лише в такому випадку змагальність між ними та контроль українського суспільства за їхньою діяльністю можуть привести до того, що об'єднана церква поволі перетвориться на справді патріотичну силу. Постає питання – у який спосіб ПЦУ та УПЦ можуть об'єднатися, за умови коли ні митрополит Епіфаній, ні митрополит Онуфрій не бажають поступатися першістю. Більше того, за роки співіснування вони не спромоглися організувати хоча б одну сесію перемовин з питань можливого об'єднання. В той же час ДЕСС не бере на себе таких посередницьких функцій, а вбачає свою місію лише у виконанні поточних функцій Служби та адвокації України на міжнародній арені щодо збереження в нашій країні свободи совісті та віросповідних свобод.

Розв'язання цього питання вбачається нам лише в повторному проведенні Об'єднавчого собору, вважаючи Собор, що відбувся 15 грудня 2018 р. засадничим. Тим більше, що на засадничому Соборі фактично об'єдналися лише УПЦ КП та УАПЦ, що самоліквідувалися, а УПЦ на цьому зібранні була представлена всього двома єпископами, в той час коли в УПЦ їх було більше ста осіб.

До того ж слід зважати на особливості перебігу подій Собору, пов'язаних з виборами очільника ПЦУ. Відомо, що глава УПЦ КП Філарет заявив у зв'язку з цим, що якщо очільництво ПЦУ буде віддане комусь іншому, а не визначеному представникові УПЦ КП то делегація Київського патріархату покине Собор, чим зірве його проведення.

За сім років які минули з часу проведення Об'єднавчого собору ПЦУ визнало лише чотири церкви, що мають грецьке коріння, а решта десять церков і по сьогодні відмовляються визнавати ПЦУ. Це свідчить про неблагополучну ситуацію з цією церквою у світовому православ'ї. До слова сказати, що частина з них діє під впливом Російської православної церкви, при цьому значна їх частина канонічною церквою на території України вважає УПЦ а не ПЦУ.

По-суті надання автокефалії ПЦУ призвело до розколу всього світового православ'я. З цієї причини найбільшу зацікавленість у проведенні нового Об'єднавчого собору повинна була б проявити Константинопольська (Вселенська) церква, а ініціювати цю подію могла б Українська держава. На цьому Соборі, крім усього іншого повинно було б бути переобраним церковне керівництво Об'єднаної церкви. Проведення такого собору дало б можливість розв'язати основні питання, що накопичилися в українському православ'ї, включно з тими, що стосуються проросійського сегменту в УПЦ, єпископів, які відмовляються брати участь у Об'єднавчому соборі можна було б позбавити права керувати єпархіями і надати їм можливість покинути Україну.

Природно, що така постановка питання викличе дискусії та суперечки. З цього приводу слід було б звернутися до арбітра – Вселенського патріарха чи, скажімо, до очільників чотирьох древніх церков – Константинопольської, Александрійської, Антиохійської та Єрусалимської. Проблема слід було б обговорити на перемовинах ПЦУ та УПЦ, із залученням експертного середовища. Таким чином центральне протиріччя могло б бути зняте, а натомість об'єднана церква могла б цілком заслужено претендувати на статус патріархату.

Висновок. Провівши повторний Об'єднавчий собор дві українські церкви, що зайняті усі ці роки взаємним поборюванням, могли б об'єднатися і зміцнити свої позиції всередині країни, а інші церкви почали б їх визнавати. Константинопольська патріархія внаслідок цього змогла б загоїти рани розколів у світовому православ'ї. Єдиним опонентом у неї могла б залишатися Російська православна церква яка, судячи з усього, ні за яких обставин не визнає об'єднаної православної церкви України. Проблемним видається також обрання нового очільника об'єднаної церкви, яке залежить від усвідомлення лідерами двох існуючих церков своєї відповідальності перед українським народом та історією.

Список використаних джерел:

1. Балух, ВО, Коцур, ВП & Шкрібляк, МВ 2023, *Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії*. Монографія, Київ : ВД "АДЕФ- Україна", 424 с.

2. Постанови Помісного Собору УПЦ 1991, *Щодо релігійної ситуації на Україні та з інших питань церковного життя*, РІСУ, від 03.11.1991. Доступно : <https://risu.ua/postanovi-pomisnogo-soboru-upc-1991_n35534>. [20 Вересень 2025].
3. *Правда о религии в России* 1942, Ред. колегия: митрополит Николай (Ярушевич), митр. прот. Георгий Петрович Георгиевский, прот. Александр Павлович Смирнов, Москва : *Московская патриархия*, 456 с.

References:

1. Balukh, VO, Kotsur, VP & Shkribliak, MV 2023, *Relihiinyi chynnyk sotsiokulturnykh rozkoliv v ukrainskii istorii (The Religious Factor of Sociocultural Schisms in Ukrainian History.)*. Monohrafiia, Kyiv : VD "ADEF- Ukraina", 424 s.
2. Postanovy Pomisnogo Soboru UPTs (Resolutions of the Local Council of the Ukrainian Orthodox Church) 1991, *Shchodo relihiinoi sytuatsii na Ukraini ta z inshykh pytan tserkovnoho zhyttia (On the Religious Situation in Ukraine and Other Issues of Church Life)*, RISU, vid 03.11.1991. Dostupno : <https://risu.ua/postanovi-pomisnogo-soboru-upc-1991_n35534>. [20 Veresen 2025].
3. *Pravda o relyhyi v Rossyi (The Truth about Religion in Russia)* 1942, Red. kolehiia: mytropolyt Nikolai (Iarushevych), mytr. prot. Heorhyi Petrovych Heorhyevskiy, prot. Aleksandr Pavlovych Smyrnov, Moskva : *Moskovskaia patryarkhiya*, 456 s.

Прорецензовано / Reviewed

02.10.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

12.11.2025

DOI 10.33930/ed.2019.5007.56(11-12)-17

УДК 271.222(100+477)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ АВТОКЕФАЛІЇ ПРАВОСЛАВНИХ: СВІТОВА ПРАКТИКА ТА ДОСВІД УКРАЇНИ

А. Б. Атрощенко

Анотація.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми духовних потреб суспільства, яке перебуває у процесі пошуку ідеалів і моделей самореалізації в нових умовах глобального інтерактивного простору. Кардинальні суспільно-політичні трансформації, що відбуваються останнім часом в українській державі, актуалізували інтерес до подій навколо відновлення автокефалії та можливості постанови помісної Православної Церкви в Україні.

Постановка проблеми. Безперечна зацікавленість дослідників виявляється до впливу загальних суспільно-політичних процесів на трансформацію православних інституцій, пов'язаних з розпадом атеїстичної радянської держави та проголошенням незалежності України. В наш час вона має не тільки теоретичне, а й суттєве практичне значення з огляду на її можливий вплив на хід суспільного життя як у світі, так і в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У концептуальному плані для вирішення завдань дослідження важливими є праці: провідних українських релігієзнавців: М. Бабія, І. Богачевської, В. Бондаренка, О. Бродецького, Т. Висоцької, І. Горохолінської, В. Єленського, С. Здіорука, Н. Іщук, А. Кислого, А. Колодного, Н. Кочан, В. Любащенко, О. Сагана, Л. Филипович, Ю. Чорноморця, С. Шкіль, А. Юраша та ін.; сучасних православних філософів, богословів, священиків: Аристотеля Папаніколау, Девіда Гарта, Джона Пантелеїмона Мануссакіса, Йоана Зізіуласа, Кирила Говоруна, Пантеліса Калаїцидіса, Христоса Янараса.